ПЕРСОНАЛІЇ, ХРОНІКА, БІБЛІОГРАФІЯ
PERSONALIA, MEETINGS, BIBLIOGRAPHY

DOI: https://doi.org/10.30970/jps.23.3998

АНАТОЛІЙ ВАДИМОВИЧ СВІДЗИНСЬКИЙ
(01.03.1929–23.01.2019)

ANATOLII SVIDZYNSKY
(01.03.1929–23.01.2019)

Анатолій Вадимович Свідзинський народився 1 березня 1929 р. в місті Могилеві-Подільському на Вінниччині. Мати, Клеопатра Георгіївна, уроджена Страйн, була вчителькою фізики, а тато, Вадим Юхимович, — економістом (він ще до революції закінчив Київський комерційний інститут). Дід по татові, о. Євтимій Свідзинський, що мав шестеро дітей, помер 1932 року під час великого Голодомору, ідучи сповідати помираючого. Найбільш відомого представника цієї родини — геніального українського поета Володимира Свідзинського — заарештували енкаведисти в Харкові у вересні 1941 р. і через короткий час знищили.

У 1930–1939 роках сім'я мешкала у Жмеринці, де батьки працювали на державних посадах. Малий хлопець на собі відчув усі жахи колективізації, голодомору та репресій. Як він сам пише у своїх спогадах, у трирічному віці він навчився розумітися на годиннику, бо мама в певні години давала йому трохи хліба. Згодом вихователькою Толі стала селянська дівчина Галя, що дивом утекла з ешелону, в якому розкуркулених селян мали вивозити в Сибір. Сім'я Свідзинських на свій страх і ризик прихистила втікачку в себе, урятувавши тим самим від страшної долі десятків тисяч розкуркулених українців.

У віці семи років хлопець пішов до школи, причому одразу до другого класу, бо вмів добре читати, писати, знав усі арифметичні дії, розумівся на десятковій та дванадцятковій системах числення. Шкільна наука давалася йому легко, Анатолій був допитливим хлопцем і часто ставив учителям такі питання, на які вони не мали відповідей. Тато стимулював різнобічні зацікавлення сина, приносячи йому книги про комах, ссавців, про рух планет. Коли сім'я в 1939 році перебралася до Києва, батько відвів Толю до Київської астрономічної обсерваторії, якою завідував тоді професор Авенір Яковкін.

У Києві Свідзинські пережили німецьку окупацію. Щоб вижити, Анатолій мусив підробляти на різних тимчасових роботах. При цьому він намагався відвідувати школу й займався самоосвітою, читав багато класичної літератури. Саме в ті роки він добре опанував німецьку мову, читав німецьких класиків в оригіналі (до речі, одного разу знання Фрідріха Шіллера врятувало йому та його батькові життя).

Середню школу Анатолій закінчив уже у Львові, куди сім'я переїхала по війні (1945 р.). Жити в Києві стало неможливо, бо помешкання було знищене під час бомбардування. Склавши іспити за 10 клас екстерном, 1946 року Анатолій вступив до хіміко-технологічного інституту будматеріалів, однак навчання в ньому його не захоплювало. У юнака виявився потяг до фізики, і тому він звільнився з інституту по закінченні другого курсу і вирішив піти у Львівський державний університет на фізико-математичний факультет. Перехід до університету був пов'язаний із численними труднощами, які не одразу вдалося здолати.

Серед викладачів, які працювали тоді на фізико-математичному факультеті, були Василь Степанович Міліянчук, Абба Юхимович Ґлауберман і знаменитий математик Мирон Онуфрійович Зарицький. Згодом в Анатолія почав викладати молодий фізик Остап Степанович Парасюк, учень Миколи Миколайовича Боголюбова. У студентські роки Анатолій наполегливо вивчав роботи Альберта Айнштайна, Нільса Бора, Ервіна Шредингера та інших класиків фізики, сам почав займатися науковими дослідженнями. Йому відкривався шлях до аспірантури, однак це були роки "полювання на відьом", і Анатолію та його двом друзям була "пришита" штучно сфабрикована справа щодо "груповщини" на "платформі єврейського буржуазного націоналізму". Проте через щасливий збіг обставин сталося так, що сувору догану було замінено на просту і рекомендація в аспірантуру була поновлена.

Першим науковим керівником Анатолія став Василь Степанович Міліянчук. Однак оскільки у Львові ширилися репресії щодо свідомих українців, то Анатолій, за порадою Василя Степановича, вирішив їхати в Московський університет до Миколи Миколайовича Боголюбова.

У МДУ він активно відвідував різні наукові семінари, наполегливо опрацьовував нову літературу, контактував із молодими талановитими фізиками та математиками. Тільки після успішних виступів Анатолія на семінарах, восени 1954 р., М. М. Боголюбов дав йому тему кандидатської дисертації ("О методе функционального усреднения в теории функции Грина"). Приблизно за рік робота була виконана, обговорена на робочому семінарі в Москві, у МІАН ім. Стєклова і подана до вченої ради Львівського університету. Захист відбувся на початку 1956 р. у Львові.

Після захисту кандидатської дисертації Анатолій Свідзінський отримав місце асистента в Харківському політехнічному інституті на кафедрі математичної фізики. Цією кафедрою завідував тоді Ізраїль Маркович Ґлазман, з яким молодий учений заприятелював і мав дружні стосунки протягом багатьох років. Викладання в ХПІ його не дуже захоплювало, а тому 1960 року Анатолій Свідзинський перейшов у новостворений академічний Фізико-технічний інституту низьких температур, що давало змогу присвятити себе виключно науці.

Як пише сам Анатолій Вадимович, роки роботи в цьому інституті були для нього найбільш плідними. Він почав працювати над проблемами теорії надпровідності. В інституті було багато експериментаторів, і зв'язок з ними був дуже корисним. Зокрема, він разом зі своїм співробітником В. Слюсаревим побудував рівняння магнітної гідродинаміки надпровідників, які раніше не піддавалися зусиллям теоретиків Радянського Союзу, розвинув теорію нестаціонарного ефекту Джозефсона на основі тунельного гамільтоніана, застосуваши боголюбівський метод побудови кінетичного рівняння. Разом із В. Галайком та В. Слюсаревим виконали роботу щодо опису струмових станів у контакті "надпровідник–нормальний метал–надпровідник" в околі температур, близьких до критичної. Багато важливих результатів лягли в основу докторської дисертації, яка була захищена в Харкові 1972 р. А що Анатолій Вадимович ніколи не був членом КПРС, то його не допускали до участі в закордонних конференціях, а після захисту докторської дисертації не дали обійняти посаду завідувача відділу математичних методів квантової теорії поля у статистичній фізиці у Фізико-технічному інституті низьких температур, попри намагання директора цього інституту академіка Б. Вєркіна.

У 1975 р. Анатолій Вадимович перейшов у Сімферопольський державний університет, де створив кафедру теоретичної фізики і став її незмінним завідувачем. За роки роботи в СДУ він виховав чимало молодих талановитих фізиків-теоретиків. Попри велике навчальне навантаження та організаційну роботу, він активно працював у науці. Його наукові зацікавлення були пов'язані з теорією надпровідних контактів різноманітних типів, а також із теорією надпровідних контактів в околі критичної температури. Докторська дисертація Анатолія Вадимовича лягла в основу монографії "Пространственно-неоднородные задачи теории сверхпроводимости", що вийшла в Москві у видавництві "Наука" в 1982 р. Книжка стала важливим науковим джерелом для молоді, яка опановує цю ділянку науки, у різних країнах світу.

У СДУ Анатолій Вадимович також організував загальноуніверситетський науковий семінар, на якому обговорювали широке коло різноманітних наукових проблем (з екології, ґлобальних проблем людства, астрофізики, біології, математичної генетики тощо). Доповідачами запрошували фахівців з різних наукових центрів Радянського Союзу.

Після аварії на Чорнобильській АЕС Анатолій Вадимович активно включився в діяльність щодо заборони будівництва та експлуатації Кримської атомної електростанції. Зрештою він підготував обширний експертний звіт, який було скеровано у Президію АН України віце-президентові В. Трефілову. Звіт отримав його повне схвалення. 1989 року АН України домоглася від союзного керівництва постанови про припинення будівництва атомної електростанції у Криму.

Наприкінці 1980-х років Анатолій Вадимович розпочав громадську діяльність, пов'язану з національними питаннями. Зокрема, він активно підтримував повернення кримських татар на їхню батьківщину, брав участь у діяльності Товариства української мови, часто публічно дискутував з опонентами, виступав на радіо та телебаченні. На І Конґресі українців Криму (1992 р.) він зробив основну доповідь "Крим у загальноукраїнському та європейському контексті". Згодом міркування вченого над національним питанням та проблемами культурології стали основою його оригінальної концепції культури, що була викладена в численних статтях та монографіях (перша стаття була надрукована в журналі "Сучасність" 1992 р.).

У 1993 році Анатолій Вадимович прийняв пропозицію І. Юхновського переїхати до Луцька з метою організації класичного університету на базі педагогічного інституту імені Лесі Українки. Протягом 1993–1995 років він був ректором Волинського державного університету. Тут він організував кафедру теоретичної та математичної фізики, на якій тепер працюють переважно його учні, випускники цього університету. За роки роботи в Луцьку він активно пропагував українську мову як мову фізики та математики, написав багато підручників та монографій. Серед них: "Математичні методи

теоретичної фізики" (Київ, Видавничий дім Олени Теліги, 1998 — виправлені й доповнені 2-ге та 3-тє видання з'явилися в Луцьку, а 4-те видання опубліковане Інститутом теоретичної фізики ім. Боголюбова в Києві у 2 томах у 2009 році); "Лекції з термодинаміки" (Луцьк, "Вежа", 1999); "Мікроскопічна теорія надпровідності" (частина перша — Луцьк, "Вежа", 2001; частина друга —Луцьк, "Вежа", 2003); "Лекції з фізики надпровідності" (Луцьк, "Вежа", 2003, разом з О. Вілігурським); "Вступ до спеціальної теорії відносності" (Луцьк, РВВ "Вежа" Волинського державного університету ім. Л. Українки, 2007); "Синергетична концепція науки" (2-ге видання, виправлене й доповнене, Львів, "Афіша", 2013).

2010 року внесок Анатолія Вадимовича у розвиток української науки гідно оцінив Президент України Віктор Ющенко: А. Свідзинського нагороджено почесним званням "Заслужений діяч науки і техніки України". Серед його нагород також є Орден Архистратига Михаїла за заслуги перед Українською помісною православною церквою (1999 р.), Почесна грамота Верховної Ради України "За особливі заслуги перед українським народом" (2004 р.).

Анатолій Вадимович активно та творчо працював протягом усього свого життя. За останні роки вийшла збірка його новел ЂРоки й обличчяї (2015); нарис "Читаючи поезії Володимира Свідзинського" (2018), присвячений його діяльності; спогади про свій шлях на наукових теренах "Моє життя у науці" (2019).

23 січня 2019 року Анатолій Вадимович Свідзинський відійшов з життя. До відзначення 90-річчя йому залишалось кілька тижнів. У березні 2019 року в Інституті конденсованих систем НАН України відбувся Меморіальний семінар, присвячений його пам'яті, на якому спогадами про великого вченого та філософа ділились його рідні та колеги. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки увічнив пам'ять А. В. Свідзинського, надавши його ім'я кафедрі теоретичної та математичної фізики, яку він очолював упродовж багатьох років.